

2. ЕКОЛОГІЯ ДОВКІЛЛЯ

УДК 330.342:167

Доц. Н.С. Дворяшина, канд. екон. наук –
Європейський університет, м. Київ

МЕТОДИ ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ

Висвітлено проблемні питання екології у сільських поселеннях, запропоновано шляхи покращення існуючої ситуації, подано сучасні методи комплексного вирішення екологічних проблем, удосконалення та реалізації регіональної екологічної політики, розроблено заходи щодо сприяння забезпеченню збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку сільських поселень

Ключові слова: екологічна політика, сільські поселення, екоресурсні статті бюджету.

Assoc. prof. N.S. Dvorashyna – European University, Kyiv

Methods of improvement of an ecological situation in rural settlements

Problem questions of ecology in rural settlements are highlighted in the article. The ways of improvement of an existing situation are offered. The modern methods of the complex decision of environmental problems, as well as perfection and realization of a maintenance of balanced social and economic, as well as ecological development of rural settlements are elaborated.

Keywords: ecological policy, rural, settlements, ecological resource items of the budget.

Постановка проблеми. В останні десятиліття стала актуальною проблема екології і у сільських поселеннях, у державі проведені значні дослідження з охорони й оздоровлення навколишнього середовища міських населених пунктів, але спеціальних наукових розробок з екологічних проблем сільських поселень на цей час не достатньо. Не однакова екологічна ситуація у сільських поселеннях різних категорій та груп і залежить вона від їх функціонального типу, мережі соціально-побутових закладів темпів агропромислового розвитку, ступеня добробуту, розвитку комунального господарства, також зумовлена і природнокліматичними особливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних вчених, які займаються розробкою питань збереження природних ресурсів у сільських поселеннях є: методологічною основою визначення ефективності збереження природних ресурсів, є: Б.М. Данилишин, А.І. Доценко, С.І. Дорогунцов, Д.С. Добряк, А.С. Лисецький, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, Л.Я. Новаківський та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблема охорони й раціонального використання природних ресурсів у сільських поселеннях різних категорій має певні аспекти. Шляхи і методи її розв'язання визначаються соціальною спрямованістю, економічними можливостями, функціональною відповідністю, санітарно-гігієнічними оптимальними умовами. На сьогодні із зазначеного питання є багато неурегульованих моментів щодо охорони сільського довкілля, ігнорування яких може призвести до небажаних наслідків.

Ціллю статті є пошук методів покращення охорони природних ресурсів у сільських поселеннях та поліпшення екологічного стану територій населених пунктів

Постановка проблеми. В останні десятиліття стала актуальною проблема екології і у сільських поселеннях, у державі проведені значні дослідження з охорони й оздоровлення навколишнього середовища міських населених пунктів, але спеціальних наукових розробок з екологічних проблем сільських поселень на теперішній час не достатньо. Не однакова екологічна ситуація у сільських поселеннях різних категорій та груп і залежить вона від їх функціонального типу, мережі соціально-побутових закладів темпів агропромислового розвитку, ступеня добробуту, розвитку комунального господарства, також зумовлена і природнокліматичними особливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема екології у сільських поселеннях стає дедалі більш важливою, хоча на державному рівні і здійснено значну кількість заходів щодо охорони та оздоровлення навколишнього середовища населених пунктів, їх явною мірою не достатньо.

Так, у сільському розселенні головна матеріальна галузь – сільське господарство. Від рівня економіки останнього залежить і розвиток села, упорядкованість сільських поселень, закріплення населення, вирішення багатьох соціальних проблем. А тому у практиці охорони навколишнього середовища одне з важливих місць відводиться бережливому ставленню до землі – головному засобу виробництва у сільському господарстві [1, с. 298].

Природно-ресурсний потенціал сільського господарства України охоплює 41,84 млн. га сільськогосподарських угідь (69,3 % території України), з яких 33,19 млн. га ріллі (55 %) та 7,63 млн. га природних кормових угідь – сіножатей і пасовищ (12,6 %). У сільськогосподарському виробництві широко використовується понад 10,9 млрд. м³ води, або 36,4 % її загального споживання. На одного мешканця припадає 0,82 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,65 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять 0,44 і 0,25 га відповідно. Розораність сільськогосподарських угідь перевищує 88 %. До обробітку залучені малопродуктивні угіддя, включаючи приусліві лука і пасовища та схилові землі. Якщо Україна в Європі займає 5,7 % території, то її сільськогосподарські угіддя – 18,9 %, а рілля – 26,9 %. Ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж у середньому по Європі [2, с. 248; 3, с. 95].

Зазначені фактичні дані свідчать, що на сьогодні земельний фонд держави практично повністю залучений у народногосподарський обіг, а земельні ресурси характеризуються високим рівнем сільськогосподарського освоєння, інтенсивним використанням сільськогосподарських угідь. Погіршення екологічного стану сільських поселень пов'язане з багатьма причинами: а) безгосподарне ставлення до землі, помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку; б) тривала відсутність реального власника; в) недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції; недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства; г) низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та

експлуатації меліоративних систем; д) недосконала система використання внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів [3, с. 99-100; 4, с. 46].

Крім того, доцільно зазначити, що меліоративні роботи, що проводяться в окремих регіонах, особливо у південних областях, є найбільш дієвою мірою в боротьбі із засухою та ефективним використанням земельних ресурсів, але ж зрошення земель пов'язане з проведенням каналів, будівництвом водосховищ, водоносних станцій тощо. Для цього необхідно вилучити багато гектарів сільськогосподарських угідь. Створення великих водосховищ на великій території сільськогосподарських районів держави здійснюють складний і суперечливий вплив на навколишнє природне середовище тому, відбувається підвищення ґрунтових вод, замулення, поширення зон змиву й акумуляції, зміни кліматичних умов, ґрунтово-рослинного покриву та ін.

Також, не завжди приносить користь народному господарстві інтенсивне осушення заболочених земель в Українському Поліссі, осушення боліт порушує гідрологічний баланс і у зв'язку з цим призводить висихання рік, ставків, колодязів, загибелі лісів, тварин і рослин, пристосованих до болотистої місцевості. Вкрай негативно відбувається процес забруднення надр у сільському господарстві, це стосується широкого використання мінеральних добрив і пестицидів для боротьби з шкідниками, бур'янами і хворобами рослин, стічних вод, які застосовуються для зрошування полів, тваринницьких комплексів та ін.

Актуальною проблемою на цей час стало знищення лісів, що позбавляють ґрунти від захисного покриву, вітрової ерозії, побутові й промислові відходи. У великих промислових регіонах (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька та інші області), де функціонують підприємства хімічної, металургійної, вугільної промисловості, спостерігаються підвищені рівні забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, що призводить до погіршення якості сільськогосподарської продукції [4, с. 52].

До основних антропогенних забруднювачів довкілля у сільській місцевості (крім шкідливих промислових підприємств, від усіх видів транспорту, а також пестицидів і мінеральних добрив) належать також різні виробничі шуми, від транспорту, іонізуюче випромінювання, вібрації, світло-теплові впливи. Також, відбуваються зміни екологічного характеру в ряді сільських населених пунктів країни, пов'язаних з розвитком тваринництва. Великі тваринницькі комплекси і ферми розташовані переважно у великих селищах. Чимало їх функціонує на територіях сільськогосподарських районів, де відсутні інженерні комунікації й очисні споруди.

Стосовно вирішення питання здійснення дієвого контролю й реалізації заходів, пов'язаних з експлуатацією очисних систем тваринницьких комплексів, необхідно розробити рекомендації для широкого використання найбільш ефективних типів споруд, при розробці проектно-кошторисної документації на будівництво крупних тваринницьких комплексів варто передбачити не тільки природоохоронні заходи, але й безвідходні технології.

Іншою задачею покращення сільських населених пунктів є цих пунктів з урахуванням основних принципів формування сільських поселень, роз-

ташування житлової й виробничої зон, планування громадських центрів з наявністю особистого підсобного господарства, а також дотримання вимог очищення й утилізації стоків тваринницьких комплексів.

Сукупне забруднення ґрунтів хімічними та біологічними компонентами є шкідливим і небезпечним для навколишнього природного середовища у сільській місцевості, зокрема важкими металами, пестицидами та радіонуклідами. Так, у зоні впливу промислових комплексів у міру наближення до джерел викидів урожайність зернових культур зменшується на 20-30 %, соняшнику – 15-20, овочів – 25-30, кормових культур – 23-28 і плодових – на 15-20 %. Значне перевищення допустимого вмісту пестицидів у продукції рослинництва Черкаської області, критичне – в ґрунтах Сумської, Луганської, Донецької, Хмельницької та Херсонської областей [2, с. 272].

Серйозною екологічною катастрофою для багатьох поселень у деяких регіонах України, особливо на Закарпатті, є повені, від яких потерпає населення як сільських, так і міських населених пунктів.

Як вважають вчені, основною причиною повеней є хижацька вирубка лісів. Причини ж виникнення повеней варто розглядати комплексно, а не виділяти як головну одну, зокрема вирубку лісів у Карпатах. До цих причин варто віднести: руйнування іригаційних споруд; спрацювання гідротехнічного устаткування; інтенсифікацію зливових дощів через затримання гірськими масивами Карпат повітряних мас з Атлантики; різкі коливання температури у зимовий період; значну крутизну схилів, що зумовлює стрімке формування паводків, а малі схили у руслах річок створюють великі розливи води і затоплення значної площі через недостатню водопропускну спроможність руслової системи; господарську діяльність на водозбірній площі та безсистемну забудову заплав гірських річок аж до їх русел; недостатню кількість захисних споруд у гірських районах та інше [4, с. 63].

Доцільно звернути увагу на те, що нинішній рівень природно-техногенної безпеки країни значною мірою зумовлений надмірними техногенними навантаженнями на довкілля. Найбільший ступінь ризику виникнення аварій та катастроф техногенного походження мають індустріально розвинені регіони, зокрема через застарілі технології та зношені фонди. Загалом у галузях виробничого сектору знос обладнання досяг 59,2 %, у промисловості – 62,7 %. Особливо потерпають кольорова металургія, машинобудування і металообробка (71,4 %), хімічна і нафтохімічна промисловість (70,8 %) [4, с. 72].

На цей час в Україні відсутня гнучка законодавча база та ефективне економіко-правове поле регулювання й управління ресурсно-екологічною безпекою. Важливим є удосконалення чинного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань планування й забудови населених пунктів і навколишніх територій, реформування соціальної, житлової, інвестиційної політики, землекористування, охорони довкілля, діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування громадян і фізичних осіб у сфері забезпечення сталого розвитку населених [5, с. 123].

Негативна екологічна ситуація у поселеннях зумовлена недостатнім рівнем фінансування природоохоронних заходів, посиленням тенденції до зни-

ження природоохоронних інвестицій, що загрожує втратою контролю над екологічною ситуацією. Незважаючи на збереження і навіть певне підвищення надходжень до бюджету за екоресурсними статтями, витрати на охорону навколишнього середовища зменшуються. У багатьох регіонах через складну економічну ситуацію практично призупинені інвестиції у природоохоронне будівництво. У загальному обсязі капіталовкладень частка природоохоронних не перевищує 1,2 %. Колишній соціалістичний "залишковий принцип" і нині є домінуючим у фінансуванні природоохоронної діяльності в Україні [6, с. 214-215].

Інша проблема полягає в економічному регулюванні природокористування, платі за викиди і скиди, розміщенню відходів, платі за природні ресурси, формуванню екологічних фондів, екологічному страхуванню, економічному стимулюванню та підтримці екологічного підприємства. Актуальним завданням є також питання економічного стимулювання зниження викидів в атмосферу від автотранспорту. Виникає необхідність формування економічного механізму взаєморозрахунків за транскордонні перенесення забруднюючих речовин.

Для вирішення наведених питань насамперед, необхідно забезпечити вдосконалення методики розрахунку розмірів збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання природних ресурсів у населених пунктах. Потрібно застосовувати різні заходи щодо виділення коштів на проведення наукових досліджень, які б сприяли вирішенню соціально-економічних, забезпеченню сталого розвитку населених пунктів екологічних та інших питань.

Підсумовуючи наведене, доцільно зазначити, що для формування повноцінного життєвого середовища у поселеннях та поліпшення екологічного стану територій населених пунктів необхідно:

- покращити архітектурно-просторові рішення забудови поселень з дотриманням державних будівельних, санітарно-гігієнічних, екологічних та інших норм;
- здійснити виведення з експлуатації шкідливих виробництв, морально і фізично застарілих технологій, основних фондів та обладнання з урахуванням вимог державних будівельних, санітарно-гігієнічних, екологічних та інших норм, правил і стандартів;
- впроваджувати деконцентрацію виробництва у великих містах за рахунок винесення філій, цехів, дочірніх фірм у прилеглі до них малі міста;
- розробити заходи щодо очищення атмосферного повітря, насамперед у містах із значною концентрацією промислових підприємств та транспортних засобів;
- оптимізувати щільність вулично-дорожньої мережі, з метою підвищення пропускної спроможності, захисту населення від несприятливого акустичного впливу, здійснювати поступове винесення за межі населених пунктів автомобільних доріг загального користування, транзитних залізничних мереж;
- здійснювати заходи щодо захисту земель поселень від ерозії, селів, зсувів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, забруднення відходами виробництва, хімічними, радіоактивними речовинами.

На сьогодні, дослідженню екологічних проблем у сільських поселеннях України не приділено належної уваги. Хоча у сільській місцевості екологічна ситуація є кращою, ніж у міській, але й там існують екологічні проблеми, зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками [7, с. 265]. До перших належать забруднення довкілля, джерела яких розташовані у міських

поселеннях, до других – забруднення від транспорту, сільського і лісового господарства, рекреаційних об'єктів тощо.

Зважаючи на наведене, доцільно звернути увагу на, що для формування повноцінного життєвого середовища у міських та сільських поселеннях України потрібне комплексне вирішення екологічних проблем, удосконалення та реалізація регіональної екологічної політики держави буде сприяти забезпеченню збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку поселень.

Література

1. **Зинич В.** Охрана окружающей среды в сельской местности// Социально-экономические проблемы села. – К.: Наук. думка, 1988. – 336 с.
2. **Природно-ресурсний** потенціал сталого розвитку України/ Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін. – К.: ЗАТ "НІЧЛАВА", 1999. – 715 с.
3. **Доценко А.І.** Регіональне розселення: проблеми та перспективи. – К.: Наук. думка. – К.: Наук. думка, 1999. – 195 с.
4. **Доценко А.І.** Регіональне розселення. – К.: Наук. думка. – 2007. – 215 с.
5. **Новаковский Л.Я.** Экономические проблемы использования и охраны земельных ресурсов. – К.: Вища шк., 1985. – 204 с.
6. **Прогноз** розвитку і розміщення продуктивних сил України до 2015 року. – К., 2004. – 369 с.
7. **Продуктивні сили** України: прогноз розвитку і розміщення на період до 2010: У 2-х т. – К., 2000, т. II. – 286 с.

УДК 630*95+630*116.1

Доц. О.В. Врублевська, канд. екон. наук;

доц. І.Є. Кульчицький-Жигайло, канд. с.-г. наук – НЛТУ України, м. Львів

КІЛЬКІСНЕ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ВОДООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ЛІСУ

Вперше запропоновано методику економічного оцінювання водоохоронної функції лісу, розроблену на основі методики оцінки впливу на складові водного балансу за А. Міховичем та І. Кульчицьким-Жигайло. Показано можливості її застосування для формування екологічної та лісової політики.

Ключові слова: водоохоронна функція, ліс, економічна оцінка.

*Assoc. prof. O.V. Vrublevska; Assoc. prof. I.Ye. Kulchytsky-Zhyhailo –
NUFWT of Ukraine, L'viv*

Quantification and Economic Evaluation of the Water Production Function of Forest

The paper presents the technique for the economic evaluation of water supply function of forest ecosystem. It is developed on the basis of the method for the estimation of forest impact on water balance on the watershed by A. Mihovych and I. Kulchytsky-Zhyhailo. Options for the application of the technique for the development of environmental and forest policy are analyzed.

Keywords: water supply function, forest, economic value.

Актуальність, мета і завдання дослідження

Водоохоронною функцією лісів у сучасному розумінні є їх вплив на величину ґрунтового стоку з водозбору (найчастіше збільшення його). Вона є результатом водорегулювальної функції, яка полягає в трансформації лісами всіх складових частин водного балансу території чи водозбору. У меженний,